

ОРЛИЧЕНКО О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОНОЛЕКСЕМНІ ТА ПОЛІЛЕКСЕМНІ ТОПОНІМИ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

У статті увага зосереджена на монолексемних та полілексемних топонімах Латинської Америки, на особливостях їх формування та інтерпретації.

Ключові слова: монолексемні та полілексемні одиниці, власне ім'я, топонім, Латинська Америка.

В статье внимание сосредоточено на монолексемных и полилексемных топонимах Латинской Америки, на особенностях их формирования и интерпретации.

Ключевые слова: монолексемные и полилексемные единицы, имя собственное, топоним Латинская Америка.

In this article the attention is concentrated in monolexical and polilexical toponyms of Latin America, in their formation singularity and interpretation.

Keywords: monolexical and polilexical units, proper name, toponym, Latin America.

Актуальність та наукова новизна роботи полягає в тому, що розглянуто особливість структури та класифікації латиноамериканських топонімів.

Специфіка творення топонімів Латинської Америки, проаналізована на основі літературних творів письменників вказаного ареалу, стала предметом лінгвістичного аналізу, а об'єктом – конкретні мовні одиниці: пелагоніми, потамоніми, лимноніми, ороніми, астіоніми, антропотопоніми тощо Латинської Америки.

Матеріал статті – приклади з довільно обраних прозових творів сучасних латиноамериканських письменників, а також окремі одинці, взяті з лексикографічних джерел, зазначених у бібліографії [див. 1, 2, 3 в списку емпіричних джерел до статті].

Найбільше розповсюдження в країнах Латиноамериканського континенту отримали односоставні топоніми, в чому легко переконатися, подивившись на карту південної півкулі. Їх інтенсивний розвиток закономірний, оскільки це один з найбільш простих засобів відображення оточуючої дійсності. Задля того, щоби упевнитися у цьому твердженні, можна порівняти топоніми декількох країн вказаного ареалу. Наприклад, Колумбії: *Saquetá* (від *saquetas* "какети, індієць Колумбії"), *Caldas* (від *caldas* "гарячі мінеральні ванни"), *Meta*

(від *meta* "мета, фініш, ворота"); Гватемали: *Flores* (від *flor* "квітка"); Мексики: *Popocatepetl* та *Coatepec*, утворених за допомогою суфіксів *-tépetl* чи його альтернативної форми *-tepec*, який означає "гора, на горі, в горах", або ж *Tenochtitlán* та *Minatitlán*, утворених за допомогою суфіксів *-titlán* чи його альтернативної форми *-titla*, який означає "місце між" [1]; Чілі: *Talcahuano*, що походить від імені воїна і означає *tralcam wenu* < *Talcahueñu*, тобто "небо, що гримкоче" [2]. Всі ці назви, що були створені за допомогою одиниць, які спочатку не входили до розряду власних імен, так чи інакше відображають окремі ознаки пелагонімів, потамонімів, лимнонімів, гелонімів, оронімів і т. д.

Для того, щоб з'ясувати особливості формування топонімів Латинської Америки розглянемо їх з точки зору монолексемності та полілексемності, а саме: проаналізуємо компонентний склад названих одиниць, спираючись на кількісний критерій оцінки та загальний процес топонімічного словотворення.

Згідно з існуючим принципом класифікації, до групи структурно простих (монолексемних), латиноамериканських топонімів можна віднести іншомовні запозичені, оскільки вони переносяться в латиноамериканську топоніміку як готові (незмінні) форми. Наприклад: *Armenia* (міста у Сальвадорі та Колумбії), *Florencia* (колумбійське місто), *Granada* (нікарагуанське місто), *Leranto* (одне з міст Коста-Ріки), *Artemisa* (кубинське місто), *Piriapolis* (одне з міст Уругваю). Причому це можуть бути не лише власні назви у мовах-донорах, але й будь-яке загальне ім'я, наприклад, ріка *Monkey* (*мавна* англійською), що в Гватемалі.

У більшості випадків в цю групу можна включити і топоніми, створені на основі антропонімів: *Levingston* (гватемальське місто), *Magdalena*, *Bolívar* (колумбійські міста), *David* (панамська бухта), *Wilches* (колумбійська гавань). Окремо в цій групі треба назвати приклад використання антропоніма з означеним артиклем, який не співпадає з родом самого власного імені, а саме *El Carmen*, одне з міст Болівії. Ця одиниця цікава наявністю двох елементів, але перший (артикуль) є службовим словом, і окрім вказівки на визначеність або невизначеність, а також роду і числа не несе лексичного навантаження. Тож географічну одиницю, створену за допомогою артикля та іменника, можна вважати монолексемою. У той час як аналогічні одиниці (антропоніми), що включають декілька елементів, кожний з

яких має своє лексичне значення, повинні бути віднесені вже до полілексем. Це топоніми, створені на основі використання імен та прізвищ або прізвища і роду занять людини, яка носить це прізвище. Наприклад, Dr. Pedro P. Peña (столиця одного з департаментів Парагваю) або Presidente Hayes (назва іншого департаменту цієї ж країни), Mariscal Estigarribia (колумбійське місто).

Простими треба вважати також перенесені до розряду топонімів прикметники, утворені за допомогою суфіксів в однині (Rabinal, Cogozal, міста Гватемали та Пуерто Ріко) чи множині (Nuevitas, Куба) або без них (Antigua, гватемальське місто; Clara, уругвайське місто; Hondo, домініканське місто; Chico, парагвайська ріка), а також іменники, що включають граматичну морфему множини (Cañazas, Панама; Castillos, Уругвай; Rañuelas та Patillas, Пуерто Ріко). Перехід останніх з розряду імен називних у власні відбувається у супроводі переростання граматичного значення морфемі –s в лексичне значення. Форма множини прикметника чи іменника починає виражати не багаточисельність об'єктів, а особливі ознаки одного об'єкта, який переходить у статус власного імені і стає якоюсь географічною назвою. У таких випадках, незважаючи на морфологічні зміни, процес словотворення, який дозволив би говорити про складну форму топонімів, відсутній.

Так само до простих топонімів слід віднести назви, що включають прикметник Santo. Його скорочений компонент San може приєднуватись до будь-якого імені і, по суті, втрачає лексичне значення "святий", тобто проходить повну десемантизацію: San.José, San.Benito, Sta.Eulalia (гватемальські міста), San.Idelfonso (одне з міст Сальвадору). У поєднанні з ім'ям артикулоїд утворює єдине ціле, тобто комплекс, зв'язність якого у більшості випадків підкреслюється об'єднуючим наголосом на другу частину топоніму:

En San Pablo, al expulsarme de la ciudad los carabineros, me tiraron encima de un vagón de carga y me rompieron tres costillas [Roberto Arlt, La factoría de Farjalla Bill Alí].

Підтвердженням може бути і той факт, що у деяких випадках можлива контракція десемантизованого іменника з наступним найменуванням. Наприклад, Santiago – відома назва однієї чилійської провінції та її столиці чи Santurbán – гірський вузол у Колумбії.

Але коли такі словосполучення ускладнюються додатковими

елементами, топонім необхідно включати до групи полілексем, оскільки в подібних випадках уточнення як раз і служать для виокремлення із ряду подібних (синонімічних) назв: міста *San José* (Гватемала) та *San José del Guaviare* (Колумбія) або *San José de las Matas* (Домініканська Республіка), місто *San Andrés* (Гватемала) та департамент *San Andrés y Providencia* (Колумбія), острів *Santa Fe* (Еквадор) та місто *Santa Fe de Bogotá* (Колумбія).

До простих можна віднести також топоніми індійського походження (наприклад, мови науатль), побудовані з використанням морфем та суфіксів конкретної семантичної наповненості. Наприклад, *tlal-* / *tal-* (у перекладі земля, місцевість) + *-rán* / *-ra* (у перекладі на, зверху) > *Tlalran*, топонім, який можна потрактувати як "місцевість зверху" [3].

При аналізі таких топонімів постає питання інтерпретації одиниць, складові частини яких мають своє власне значення. Наприклад, назва чільйського містечка *Andacollo*, що походить від стародавніх іменників мови кечуа *anta* (мідь / метал) та *coyllor* (зірка) і означає "зірка, що сяє, наче мідь", або ж перуанський топонім *Morochusco* < *turu* (плямистий) + *tsucu* (капельох чи шапчина), що означає "поселення, жителі якого носять різнокольорові сомбреро" [4].

Саме протиріччя, яке закладене у сприйнятті цих топонімів, що виникли як вільні словосполучення, допомагає пояснити можливість віднесення таких структур до простих. Доказом може служити те, що кожний з елементів подібних топонімів має вмотивованість, але лише для тих, хто знає вихідне значення окремих компонентів. У цьому випадку можна говорити про часткову десемантизацію мовної одиниці. В іншому – тобто при відсутності для мовця конкретного лексичного значення, яке стоїть за окремими елементами топоніма – можна констатувати повну десемантизацію структури, а отже відносити її до розряду монолексем.

Одна з характерних ознак латиноамериканської топоніміки полягає в тому, що в атрибутивній синтагмі може зберігатися означений артикль (однини чи множини), який, виконує роль додаткового атрибута: *La Romana* (Домініканська Республіка), *El Sauce* (Нікарагуа), *Los Santos* (Панама), хоча зафіксована велика кількість прикладів, в яких артикль втрачається. Порівняйте промовисту семантику назв гватемальських міст *La Libertad*, *La Democracia*,

El Progreso та Exaltación (Болівія) чи Victoria (Сальвадор). Навряд чи можна якимось обґрунтовано пояснити збереження чи втрату артикля в наведених топонімах. Але, як і у попередньому випадку з артикулоїдом San, можна стверджувально говорити про монолексемність (структурну чи лексичну) подібних форм.

¿Disparates? ¿No se creyó en la existencia del plesiosaurio que descubrió un inglés borracho, el único habitante del Neuquén a quien la policía no deja usar revólver por su espantosa puntería?...[Roberto Arlt, El Discurso Del Astrólogo / Los Siete Locos].

Полілексемність топонімів найбільш яскраво виявляється тоді, коли окремі ознаки та якості об'єктів передаються в назвах за допомогою двох чи більше повнозначних дистанційно розташованих елементів. Найчастіше в таких географічних назвах у якості атрибута виступають дієприкметники (Piedras Coloradas, уругвайське місто; Monte Quemado, аргентинське місто), кількісні або порядкові числівники (Cayos Siete Hermanos, домініканські островки; Cayos Cinco Balas, кубинські островки; Veintisiete de Abril, коста-риканське місто). Привертає до себе увагу можливість – хоча й дуже обмежена – самостійного вживання числівника у якості топоніма: Treinta y Tres (назва одного з адміністративних районів Уругваю, а також його столиці):

En su compañía he recorrido todo el sur de la provincia, Bahía Blanca, Marcos Juárez y Azul, después estuvimos en Rosario de Santa Fe, Córdoba, Río Cuarto, Villa María y Bell Ville [Roberto Arlt, La Factoría De Farjalla Bill Alí].

Наведений приклад, крім іншого демонструє той факт, що значна частина туземної топоніміки, хоча і була фонетично привабливішою, виявилася заміненою суто іспанськими назвами, хай не дуже образними, але без сумніву надзвичайно впорядкованими. Так ріки Suquia, Xanaes, Calamuchita, Chocancharagua (Аргентина) перетворилися на río Primero, río Segundo, río Tercero, río Cuarto [5].

Найбільш розповсюджений засіб утворення назв такого роду це – позначення якоїсь географічної одиниці за допомогою атрибутивної синтагми, другий компонент якої виконує описову, видільну або обмежувальну функцію (Pueblo Nuevo, Нікарагуа; Aguas Buenas, Пуерто Ріко) чи привносить розпізнавальний відтінок (Fraile Muerto, Уругвай):

Lo irónico era que ese primer encuentro haya ocurrido en esta misma estación en la que Madelo esperaba ahora, adormilado y con un descomunal dolor de cabeza, que llegara el tren que lo llevaría lejos de Piedras Altas [José Edmundo Paz Soldán Y José Sanjinés, Una Noche En Mi Medusa].

До складних структур відносяться також ойконіми (акціоніми), утворені шляхом приєднання прикметників до готових – вже існуючих в тій чи іншій функції в мові – імен (наприклад, Nueva Segovia, Нікарагуа). Це група, яка особливо помітна в системі найменувань, де широкого розвитку набуває явище топонімічної омонімії. У зв'язку з цим на мапі Латинської Америки можна побачити місто Punta Gorda, що у Гватемалі, і ріку Punta Gorda у Гондурасі; місто Unión і у Парагваї, і в Перу, міста Progreso і El Progreso, відповідно у Панамі та у Гватемалі, Bahía Negra на Кубі і Punta Negra в Перу. Цікавою у йому плані є варіативність деяких власних назв завдяки збереженню їх еволюційних форм: від латинської (наприклад, місто Sancti Spiritus, що на Кубі) і до її сучасної форми (Sierra del Espíritu Santo, що в Гондурасі).

На відміну від монолексемних топонімів їх полілексемні аналоги можуть включати більше двох компонентів в тих випадках, якщо одне означення виявляється недостатнім, або ж коли воно саме є атрибутивною синтагмою. Членування цих найменувань (тобто співвідношення тих компонентів, що визначаються, та тих, що визначають) різне. Так наприклад в топонімі Bahía de Charco Azul прикметник azul служить обставиною до іменника charco, а сполучення Charco Azul могло б самостійно функціонувати в Латиноамериканській топонімії як одне ціле, хоча у вищеназваному сполученні воно визначає іменник Bahía.

Цікавим елементом у складі полілексемних структур є колоративи, які охоплюють всю палітру від чорного до білого кольорів. Прикладом можуть бути такі: гора Caballo Blanco (у Гватемалі), місто Cabo Rojo (у Пуерто Ріко), Barrancabermeja (назва міста у Колумбії), вже названий топонім Bahía de Charco Azul, El Dorado (назва міста у Венесуелі), ріка la Plata (естуарій річок Парана й Уругвай), бухта Bahía Negra у Парагваї, хоча вони (колоративи) зустрічаються і в монолексемних топонімах (наприклад, десемантизований топонім Collipulli > Colli (collü ↔ colí, colü, тобто різнобарвний або кольоровий або темний або червонуватий) + Pulli (холм або ж гора або земля) [повторно див. 2]:

Hace media hora que salimos de San Carlos de Río Negro [Ednodio Quintero, Sombras en el agua].

A mediados de 1984, viajé al río de la Plata [Eduardo Germán Hughes Galeano, Crónica de la ciudad de Buenos Aires].

В топоніміці Латинської Америки часто задіюються прийменникові словосполучення. За звичай прийменник вживається для вказівки на місцезнаходження об'єктів, тобто використовується в своєму прямому значенні, але часто до складу прийменникових найменувань може входити і артикль. Однак у його вживанні відсутня одноподібність. Порівняйте:

- іменник + прийменник de + іменник чоловічого роду в однині з артиклем: San Miguel del Padrón (Куба),

- іменник + прийменник de + іменник чоловічого роду в однині без артиклю: Pan de Azucar (Уругвай),

- іменник + прийменник de + іменник чоловічого роду у множині з артиклем: Muelle de los Bueyes (Нікарагуа), Golfo de los Mosquitos (Панама),

- іменник + прийменник de + іменник чоловічого роду у множині без артиклю: Boca de Cangrejos (Пуерто Ріко),

- іменник + прийменник de + іменник жіночого роду в однині з артиклем: Candelaria de la Frontera (Гондурас),

- іменник + прийменник de + іменник жіночого роду у множині без артиклю: Laguna de Perlas (Гондурас),

- іменник + іменник з безприйменниковим сполученням: Padre Las Casas (Домініканська республіка).

У моделях названих топонімів у препозиції часто можуть стояти такі компоненти, як *punta* (Punta del Este, Уругвай), *monte* (Monte Quemado, Аргентина), *puerto* (Puerto Viejo / Puerto Potrero / Puerto Cortés, Коста Ріка; Puerto Padre, Куба), *villa* (Villa María, Аргентина), *cabo* (Cabo Cruz, Куба) та ін.:

Julio César Puppo, llamado El Hachero, y Alfredo Gravina, se encontraron al anochecer, en un café del barrio de Villa Dolores [Eduardo Germán Hughes Galeano, Crónica De La Ciudad De Montevideo].

У назві одного з уругвайських міст Villasboas означене та означуване (іменник villas + прикметник boas вжито у множині). Цікавим в цьому топонімі є те, що близькість до Бразилії і відповідна інтерференція португальської мови впливає на вибір прикметникової

форми: *boas* (порт.) замість *buenas* (ісп.).

Особлива форма топонімів, що аналізуються, не може не вплинути на їх функціонування. Положення терміна у препозиції переносить на нього лексичне навантаження, у зв'язку з чим семантична наповненість назви стає більш вагомою та очевидною для носіїв мови. Тому за звичай найменування цієї групи опиняються у повному сенсі вмотивованими, тобто відбиваючими характерні ознаки об'єктів, що іменуються. Нагадаємо, що абсолютна відповідність семантики компонентів реальним ознакам оточуючої дійсності не завжди є обов'язковою. Прикладами можуть стати нижченаведені одиниці: місто *Rio Gallegos* (у перекладі Ріка Галісійців), місто *Vocas del Toro* (у перекладі Бичачі зіви), місто *Cabo Rojo* (у перекладі Червоний мис), острів *Caja de Muertos* (у перекладі Труна небіжчиків), затока *Golfo de los Mosquitos* (у перекладі Мушина затока). Зазначимо, що подібне твердження справедливе і по відношенню до монолексемних астіонімів, таких, як наприклад, міста *Limón* (у перекладі українською "лимон"), *León* ("лев"), *Salamar* ("кальмар"), *Gaviotas* ("чайки"), *Durazno* ("персик" чи "абрикоса"), *Murciélagos* ("летюча миша").

При розгляді топонімічних атрибутивних комплексів, другий елемент яких (прикметник) співвідноситься з іменником (наприклад, *campo + alegre* → *Campoalegre*, колумбійське місто), їх розмежування з вільними словосполученнями ґрунтується на фонетичному критерії. Доказом того, що подібні комплекси представляють собою з'єднання двох слів, служить їх акцентна побудова. Якщо порівняти вільні сполучення прикметників та іменників типу *campo alegre*, *rio sucio* та ін., де нормою є рівномірний наголос на обох компонентах, і топоніми *Campoalegre* та *Riosucio* (колумбійські міста), з об'єднуючим ударним наголосом на другому компоненті, а у другому прикладі ще й втраті графічного наголосу на слабкій голосній *i* першого компоненту (*río* – *Riosucio*), то різниця ритміко-інтонаційного малюнка стає очевидною. Таким чином, топоніми *Campoalegre* або *Riosucio*, що характеризуються поєднуючим наголосом на другому компоненті та послабленим наголосом на першому, тобто утворені на кшталт складних слів, відносяться до групи складених (полілексемних) топонімів.

Виходячи з цього, до групи складених топонімів слід відносити і назви типу *Bucaramanga* (Колумбія), модель яких (іменник + іменник),

хоча й не досить частотна в латиноамериканській топоніміці, на відміну від північноамериканської, все ж представлена достатньою кількістю прикладів. Такі лексичні одиниці створені шляхом поєднання двох іменників у називному відмінку в одному власному імені. Таким чином, топонім характеризується двоосновністю похідних іменників, з яких він утворений: *bucara* = *скелястий берег* + *manga* = *рукав чи ширина судна* > *Bucaramanga*:

A pesar de las regalías y la ventas de los derechos para una película, seguí al frente de Barandal republicano porque Nuria y yo decidimos comprar una casa en Cuernavaca [Juan Villoro, Madona De Guadalupe]. – Cuernavaca: es municipio y capital del estado de Morelos, México.

При визначенні їх місця в загальній топонімічній системі фонетичний критерій стає недостатнім, і з'являється необхідність застосувати морфолого–синтаксичний, оскільки другий компонент (іменник) в атрибутивній функції, співвідноситься з першим іменником у безсполучниковій формі. Незважаючи на те, що структура характеризується цільноформленістю, топонім повинен розглядатися як складений, утворений за типом складних слів.

За таким самим принципом будуються топоніми, до складу яких входять числівники (наприклад, *Cienfuegos* < числівник *ciento* + іменник у множині *fuegos*) або дієсловні форми (наприклад, *Comasagua* < дієслово *comer* в особовій формі + іменник в однині *agua* чи *Miraflores* < дієслово *mirar* в особовій формі + іменник у множині *flores*).

Один з найбільш розповсюджених компонентів латиноамериканських (і не лише) полілексемних топонімів є іменник "villa" ("село, селище", а при деяких назвах – "місто": *la villa de Madrid*). Кількісно вживання цього компоненту у роздільному та злитому написанні вельми високе, але в обох випадках, коли іменник "villa" знаходиться у препозиції до наступного елемента (прикметника чи власного імені, наприклад *Villavisencio*, Колумбія, без прийменника *de*), чи у випадку використання з означенням (*Villa de San Antonio*, Сальвадор) він має відноситися до полілексемних одиниць:

Jean Carlos Centeno nació en Villanueva (Guajira), desde muy pequeño su talento fue motivo de admiración, su voz, su inspiración y su humildad lo dieron a conocer en la región como una persona fenomenal, llena de virtudes artísticas y mucho carisma. Hoy es considerado el ídolo de

las multitudes, la voz más popular de Colombia [2].

Розглядаючи полілексемні структури не може не звернути увагу на процес субстантивації, лексикалізації словосполучень, який, як відомо, мав велике значення в ході розвитку латиноамериканського варіанту іспанської мови. Цей процес часто підтримується написанням топонімів, коли утворюються такі незвичні форми, як Sang Sang (одне з міст Нікарагуа). Граматична оформленість компонентів (яким притаманне роздільне написання) вимагає їх включення до групи складних топонімів.

Підводячи підсумок з усього вищевикладеного, можна сказати, що до монолексем латиноамериканської топоніміки треба відносити структури, які мають один складовий елемент (без урахування артиклів чи артикулоїдів типу San). Останні не впливають на семантику ініціальної форми, а отже не розглядаються як додатковий елемент. Всі інші структури, незважаючи на специфіку морфологічної побудови (поєднання або однотипових основ або слів, що відносяться до різних граматичних категорій) мають бути віднесені до полілексем. Специфіка таких топонімів має прояв в їх звучанні (в подібності таких параметрів, як темп і наголос). В сфері топонімії орфографія не може розглядатися як провідний критерій при означенні форми найменування, тим більш, що нестійкість їх написання вельми разюча. Особливо необхідно відмітити невідповідність між злитністю написання топоніма і його віднесеністю до полілексемних одиниць або ж дистантним його написанням, але віднесеністю до монолексемних структур.

ЛІТЕРАТУРА

1. <http://www.literateworld.com/spanish/2002/escritormes/oct/w01/box9.html>.
2. http://www.wikilengua.org/index.php/Top%C3%B3nimos_de_Colombia
3. http://es.wikipedia.org/wiki/Toponimia_de_M%C3%A9xico.
4. http://www.huascaraperu.net/Quechua_espanol.htm.
5. <http://www.monografias.com/trabajos19/toponimos-america-latina/toponimos-america-latina.shtml>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. <http://www.literateworld.com/spanish/2002/escritormes/oct/w01/box9.html>.
2. <http://www.youtube.com/watch?v=A4N16znFXs8>.
3. *Enciclopedia Concisa Sopena. Diccionario ilustrado de la lengua Española. – V. 4. – Barcelona : Editorial Ramón Sopena, S.A., 1978.*